

СТАНОВЛЕННЯ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ФІЛАРМОНІЇ (1943-1950 РР.)

На основі архівних джерел розглядаються основні напрями роботи Луганської обласної філармонії, а також її значення для культурного становлення Луганщини повоєнного періоду.

Ключові слова: *філармонія, диригент, концертний сезон, симфонія, партитура, концерт, симфонічний оркестр, артист.*

На основе архивных материалов рассматриваются основные формы работы Луганской областной филармонии, а также ее значение для культурного становления Луганщины послевоенного периода.

Ключевые слова: *филармония, дирижер, концертный сезон, симфония, партитура, концерт, симфонический оркестр, артист.*

This article, based on archival material, reviews the activities of the Lugansk Oblast Philharmonic, the main form of work and its importance to the cultural space of Lugansk region of the postwar period.

Key words: *philharmonia, conductor, symphony, score, concert season, concert, symphony orchestra, artist.*

Луганщина, як і кожен регіон України, посідає важливе місце в культурно-мистецькому просторі країни. Порівняно із західними культурно-мистецьке життя східних регіонів України в наукових розвідках висвітлене недостатньо. В останні роки збільшилася кількість опублікованих праць, присвячених Луганщині, як в окремих виданнях, монографіях, так і статтях у місцевій пресі. Цю проблематику розглядають історики, культурологи, етнографи: В. Висоцький, Г. Довнар, А. Климів, В. Курило, В. Подов, В. Семистяга, Ю. Темник. Культурно-мистецькі розвідки здійснили науковці А. Закорецька, А. Закорецький, С. Муралов, О. Потьомкіна, О. Приколота, Ю. Фесенко. Існують також дослідження музичної культури Луганщини. Особливо цікава ця тема для сучасних дослідників, таких як А. Волощенко, Є. Міхальова, Т. Теремова.

Стаття присвячена одному з культурно-мистецьких закладів Луганська повоєнного періоду. Складність пошуку матеріалів про діяльність Луганської обласної філармонії полягає в тому, що значна частина архівних документів цього закладу знищена. Проте архівні матеріали, на яких ґрунтується дослідження, дозволяють проаналізувати і простежити музично-просвітницьку діяльність філармонії в період її становлення.

Зважаючи на вищезазначені причини, актуальність запропонованої розвідки є очевидною.

Мета — визначення ролі означеного закладу в культурно-мистецькому просторі регіону в повоєнні роки.

Значною подією в музичному житті повоєнного Луганська стало відкриття в місті обласної філармонії. Продовжуючи культурно-просвітницькі традиції Донецького театру опери та балету, який функціонував в обласному центрі в 30-ті рр. ХХ ст., філармонія відіграла значну роль у популяризації класичної і сучасної музики та розвитку мистецького життя регіону.

З перших днів існування Луганської обласної філармонії її робота спрямовувалася на підвищення культурного рівня працівників і молоді Луганщини. Філармонія поставила завдання — ознайомити глядачів з кращими творами російських, українських, західноєвропейських композиторів, улюбленими операми в концертному виконанні.

Датою створення й відкриття Луганської обласної філармонії традиційно вважають 1943 р., але знайдені архівні матеріали спростовують цю версію. Згідно з договором від 10 листопада 1939 р., укладеним директором філармонії Д. І. Слащевим та оперним театром, «1. Театр предоставляет в пользование филармонии помещение театра в его выходные дни для организации и проведения концертов. 2. Одновременно с театральным помещением театр в выходные дни концерта предоставляет обслуживающий персонал помещения для приготовления артистов и необходимые музыкальные инструменты из имеющихся в наличии у театра, свет и прочие услуги. 3. За предоставление филармонии помещения театра для концертов согласно пп. 1, 2 филармония уплачивает театру 707 руб. за каждый вечер путем перечисления на счет театра № 150, 112 в Ворошиловградском областном отделении Госбанка. Примечание: перечисление производится не позднее дня концерта. 4. Настоящий договор вступает в силу со дня его подписания и действует весь врок театрального сезона 1939 — 1940 г. И может быть расторгнут любой стороной путем письменного предупреждения об этом другой стороны за 1 месяц вперед» [5, арк. 85]. Окрім вищезазначеного договору, ДАЛЮ (Державний архів Луганської області), на жаль, не зберіг матеріалів про діяльність філармонії в цей період. Можна припустити, що в означені роки (1939–1941 рр.) тривав організаційно-творчий період цього закладу. Відтоді в Луганську знову зазвучала музика.

Великою культурною подією для обласного центру стало створення влітку 1945 р. симфонічного оркестру під керівництвом диригента й композитора С. Ратнера. До першого складу колективу ввійшли високопрофесійні музиканти: перший концертмейстер І. Моїсєєв, скрипалі С. Єгін, М. Ткаченко, альтист І. Шмутько, флейтист В. Бакланов, гобоїст І. Колесниченко, кларнетист І. Глузман, фаготист І. Голосний, валторніст В. Антушевський, трубач О. Кривосенко, тромбоніст М. Міщенко. Немало зусиль для становлення молодого колективу доклали диригенти С. Ратнер, М. Юхновський, П. Трофіменко.

Перший симфонічний сезон відкрито 14 жовтня 1945 р. концертом, присвяченим творчості П. Чайковського. Місцева преса відзначила «гідне виконання концертної програми — «П'ятої симфонії», «Італійського капричіо», «Скрипкового концерту»» [19, с. 4].

Головний диригент оркестру С. Ратнер розпочав роботу з колективом за трьома напрямками: популяризацією творів сучасних композиторів, розучування монументальних творів, збагачення досвіду оркестрантів завдяки залученню до співпраці з колективом сучасних видатних диригентів та музикантів-солістів.

Композитор, піаніст, диригент, С. Ратнер відіграв важливу роль у становленні професійного музичного виконавства й формуванні композиторської школи на Донбасі. Симфонічні, інструментальні, вокальні твори, вокально-симфонічна сюїта, опера, балети, ораторія, кантати, інструментальні концерти — жанри, в яких творив композитор, — стали яскравими подіями в культурному житті шахтарського регіону.

Навчаючись у Ленінградському музичному технікумі на композиторському відділенні (1927–1932) в Г. Попова, М. Чулаки, М. Арпова, С. Ратнер засвоїв чудові традиції ленінградської композиторської школи. Під час навчання в Ленінградській консерваторії (1932–1937), крім мистецтва композиції, музикант опанував і техніку диригування.

З 1937 до 1941 рр. С. Ратнер перебував на посаді диригента Білоруського театру опери і балету. З 1941 до 1944 рр. композитор працював в Уйгурському національному театрі, де написав музичну комедію «Хитрий Наса», симфонію і фортепіанний концерт. У період з 1944 до 1947 рр. С. Ратнер працював художнім керівником Ворошиловградської обласної філармонії і головним диригентом її симфонічного оркестру. За цей час написано цикл пісень «Сюїта про молодоговардійців» та інструментальні твори, які виконувалися в обласній філармонії. У 1946 р. за плідну композиторську і просвітницьку діяльність С. Ратнера нагороджено медаллю «За трудову доблесть» і присвоєно звання Почесного громадянина м. Луганськ. З 1947 р. в м. Донецьк С. Ратнер очолив Спілку композиторів України в Донбасі.

З 1946 р. він поступово вибудовує стратегію вивчення монументальних творів. Результатом плідної роботи колективу стало відкриття сезону 1946–1947 рр. виконанням оркестром Першої симфонії та симфонічної увертюри «Воевода» П. Чайковського. У цьому концертному сезоні в афішах також зазначені П'ята, Сьома, Дев'ята симфонії Д. Шостаковича [11, с. 4].

Зі створенням симфонічного оркестру традиційними стають циклічні концерти як класичної, так і популярної музики. У лютому 1946 р. відбувся «Вечір вальсів Й. Штрауса» [1, с. 4], під час якого звучали найвідоміші твори композитора «На березі Дунаю», «Життя артиста», «Весняні голоси». У концерті, присвяченому творчості

М. Римського-Корсакова, оркестр уперше виконав симфонічну поему «Шехеразада», «Іспанське капричіо», а також фрагменти опер «Снігуронька», «Царева наречена», «Садко» [7, с. 4]. У квітні 1946 р. цікавим за програмою для слухацької аудиторії став концерт із циклу «Романтична музика», в якому оркестр презентував «Незакінчену симфонію» Ф. Шуберта, Сюїту з балету П. Чайковського «Лебедине озеро», увертюру К. Вебера «Оберон», «Вальс-фантазію» М. Глинки, «Ніч на лисій горі» М. Мусоргського. За словами рецензента, «...молодий диригент П. Трофименко¹ виявив диригентські здібності, вміння володіти оркестром, глибоке розуміння симфонічних творів. Привернувши численних слухачів, концерт пройшов із успіхом» [14, с. 3].

Слід зауважити, що учень видатного диригента сучасності Н. Рахліна, П. Трофименко, втілював у своїй роботі з оркестром принципи свого вчителя: на початку репетиції 20–30 хвилин «вибудовував» оркестр як орган; ретельно працював над голосоведенням оркестрових ліній, поєднанням оркестрових груп, реєстрів, артикуляцією, вібрацією. Диригент знаходив програму та зміст образу, що надавало можливості опанувати доволі складну партитуру, не залишаючи поза увагою жодної деталі. Результатом такої плідної роботи стала надзвичайна доступність партитури, коли складний задум композитора втілювався так, що був донесений до слухачів.

Цікавими подіями для луганчан стали концерти симфонічного оркестру за участю видатних диригентів сучасності Н. Рахліна (1947) та К. Симеонова (1948, 1950). Як повідомляє кореспондент «Ворошиловградської правди», «оркестр під керівництвом Н. Рахліна чудово виконав «Слов'янський марш», Фінал Четвертої симфонії П. Чайковського, другу частину П'ятої симфонії А. Дворжака, «Горобчик» — оригінальну мініатюру В. Рибальченка, уривки з опер російських композиторів. Ці концерти, — продовжує автор, — добре сприйняті слухачами. Вони ще раз засвідчили, що симфонічному оркестру під силу стали кращі твори класичної музики» [10, с. 8].

На концертах 4 та 5 грудня 1948 р. у виконанні оркестру Луганської філармонії під керівництвом видатного інтерпретатора творчості Л. ван Бетховена К. Симеонова луганчани почули Четверту та П'яту симфонії німецького класика. Відкриття сезону 1950–1951 рр. відзначено участю в концертній програмі молодих музикантів В. Сечкіна (рояль) і Є. Червонюка (бас). Оркестр під керівництвом К. Симеонова виконав Двадцять першу симфонію М. Овсяннікова-Куликовського і фортепіанний концерт Е. Гріга [4, с. 4].

¹ Трофименко Павло Сергійович — композитор, диригент. Закінчив Київську консерваторію, учень Н. Рахліна. Лауреат II премії всесоюзного огляду молодих диригентів. Автор Вальсу для симфонічного оркестру, Колискової для скрипки і фортепіано, Концерту для фортепіано з оркестром (першого твору в цьому жанрі серед місцевих композиторів), вокальних творів.

Документи свідчать, що з кінця 1948 р. значно поліпшилися умови роботи оркестру. Завдяки наявності власного концертного залу, складу виконавців, налагодженій абонементній системі філармонія провела 140 симфонічних і 15 камерних концертів. У 1949 р. філармонія мала у своєму складі симфонічний оркестр, український жіночий ансамбль під керівництвом М. Новохатської, естрадну групу, солістів-вокалістів М. Матинян (лірико-драматичне сопрано), О. Новодережкіну (колоратурне сопрано), О. Чуприну (меццо-сопрано), О. Конжукова (драматичний баритон), концертмейстера Д. Турок [8, арк. 3].

Протягом 1949 р. до співпраці із симфонічним оркестром були залучені видатні музиканти сучасності: М. Александрович, Д. Ашкиназі, Г. Баринів, О. Батурін, Е. Гілельс, Г. Гінзбург, Б. Гмиря, Б. Гольдштейн, А. Йохелес, І. Казанцева, Л. Коган, О. Колодуб, С. Лемешев, Д. Ойстрах, Я. Флієр, Д. Пантофель-Нечецька, О. Пархоменко, Б. Притикіна, С. Ріхтер, Д. Шафран, І. Юр'єва. У симфонічних концертах виступали диригенти Б. Гусман, Л. Бородін, В. Дударова, композитори М. Блантер, М. Богословський, К. Домінчен. Протягом концертного сезону виконані твори П. Чайковського, М. Римського-Корсакова, С. Рахманінова, О. Глазунова, Л. ван Бетховена, Й. Гайдна, Ф. Мендельсона, А. Дворжака, Ф. Шуберта, Е.Гріга, В. Моцарта, Й. Баха, Ф. Ліста, Г. Берліоза. Українське музичне мистецтво було представлено творами М. Скорульського, Р. Глієра, К. Данькевича, Л. Ревуцького.

Рецензії преси, присвячені виступам видатних майстрів сцени, були позитивними. У більшості автори статей засвідчують майстерність і блискуче виконання артистів, а також доброзичливу атмосферу глядацької зали на концертах та позитивні відгуки слухачів. За словами автора статті «Два концерти» С. Васильєва, у виконуваних популярних скрипкових творах Б. Гольдштейн «продемонстрував творчу зрілість, розуміння стилю творів. У його виконанні концерт П. Чайковського звучить особливо виразно» [3, с. 4].

П. Савельєв у своїй рецензії в місцевій пресі відзначив високу майстерність виконання, довершеність звука, надзвичайну дикцію, тонке фразування заслуженого артиста РРФСР М. Александровича [17, с. 8]. «Артист, — продовжує автор, — показав свою віртуозність, його майстерність особливо виявилась у виконанні малих форм, арій з опер. Концерт пройшов із великим успіхом» [17, с. 8].

Значимою культурною подією для луганчан у жовтні 1949 р. стали два концерти С. Ріхтера. У супроводі симфонічного оркестру обласної філармонії піаніст виконав Перший фортепіанний концерт Ф. Ліста. Програму камерного концерту склали твори Ф. Шопена й О. Скрибіна [12, арк. 2].

Завдяки налагодженим зв'язкам із Московською філармонією та музичним фондом Луганська філармонія забезпечила себе нотним

матеріалом, що уможливило значно розширити її репертуар. Протягом 1949 р. виконано 215 творів різних композиторів, серед них: 99 — російських, 62 — українських, 54 — зарубіжних.

Для вивчення смаків і потреб слухачів керівництвом філармонії були сформульовані анкети, які дозволяли виявити бажання, потреби, зауваження слухачів щодо підбору програм та якості їх виконання.

Архівні матеріали свідчать, що протягом літнього сезону 1949 р. в Парку 1 Травня відбулося 54 різні за тематикою концерти, зокрема до ювілеїв О. Пушкіна, М. Глінки, концерти української музики, концерти для дітей, уривки з опери «Євгеній Онегін» у концертному виконанні, а також концерт для польської делегації [15, арк. 151].

З метою популяризації серед населення Луганська та області творчості українських композиторів обласна філармонія долучала до своїх концертних програм їхні твори. Так, перебуваючи в Луганську в червні 1949 р., композитор і диригент Уккрудіокомітету К. Домінчен диригував концертом із власних творів, а також опусів Ю. Мейтуса й А. Свечникова [6, с. 4].

Крім симфонічних, традиційними стають і камерні концерти, концерти-лекції, літні концерти на естраді Парку 1 Травня, оперні вистави в концертному виконанні. Концерти, значна кількість яких були благодійними, відбувалися лише в концертному залі, а й безпосередньо на шахтах, заводах, сільських палацах культури, навчальних закладах і підприємствах області. Так, згідно зі статистичними даними, за 8 місяців 1950 р. 568 концертів філармонії відвідало 148,6 тис. слухачів, а український жіночий ансамбль, гастролюючи в Ростовській області протягом двох літніх місяців, провів 56 концертів, які відвідало 12 тис. слухачів [13, арк. 1-3].

Створення в 1950 р. оперного ансамблю надало можливості глядачам побачити улюблені оперні вистави в концертному виконанні, такі як: «Снігуронька», «Царева наречена» М. Римського-Корсакова, «Євгеній Онегін», «Пікова дама», «Мазепа» П. Чайковського, «Кармен» Ж. Бізе, «Фауст» Ш. Гуно.

Поступово в колективі викристалізуються форми роботи, які з 1946 р. стали традиційними. Такими є літні концерти в Парку 1 Травня та проведення тематичних декад класичної музики.

Улюбленими для жителів міста стали концерти на літній естраді парку. Так, протягом літнього сезону 1946 р. оркестр зіграв 75 концертів із творів російських та українських композиторів. Луганчани мали змогу почути Шосту симфонію, симфонічні поеми «Ромео та Джульєтта», «Франческа да Риміні», «Гамлет» П. Чайковського, уривки з опер М. Лисенка [7, с. 4].

У літньому сезоні 1947 р. жителі міста почули уривки з улюблених опер «Кармен» Ж. Бізе, «Аїда», «Ріголетто» Д. Верді, «Фауст» Ш. Гуно, а в 1950 р. план роботи симфонічного оркестру на травень

складався з різних за тематикою концертів до ювілеїв М. Глінки, П. Чайковського, М. Шолохова, О. Корнейчука.

Крім літніх вечорів традиційною формою роботи оркестру стали декади класичної музики. Цікавим проектом у березні 1947 р. була декада сучасної музики, яка, за словами С. Ратнера, «надала можливості виконати Сьому симфонію Д. Шостаковича та скрипковий концерт А. Хачатуряна» [16, с. 4]. «Симфонічний оркестр, — як зауважив критик В. Скороход, — продемонстрував зіграність, майстерність виконання. Оркестр набув певного рівня для виконання монументальних творів» [18, с. 4]. Крім зазначених, у виконанні оркестру прозвучали твори М. Лисенка, Л. Ревуцького, С. Прокоф'єва, О. Гольденвейзера, І. Держинського.

Значимою подією для шанувальників музики стала декада класичної музики, в якій брала участь група московських артистів: тріо Гастрольбюро в складі Я. Киппена (рояль), М. Гольдштейна (скрипка), А. Феркельмана (віолончель), солістки Московської філармонії К. Шаповалової, лектора-музикознавця Ф. Айзенгардт. «Як для гостей, так і для місцевих музикантів, — зауважив керівник симфонічного оркестру М. Юхновський, — ці концерти стали достатньо відповідальними. Колектив оркестру з великим піднесенням готувався до декади класичної музики. Виступи оркестру добре сприймала публіка. Це доводить, що оркестр має певний потенціал» [9, с. 8].

Чимала роль належала колективу філармонії в популяризації творчості місцевих композиторів — П. Гавриленка, С. Ратнера, П. Трофименка. Багато опусів із творчого доробку П. Гавриленка ввійшли до репертуару гуртків художньої самодіяльності. Улюбленими й популярними серед слухачів стали романси та пісні П. Трофименка. Крім вокальних творів, він є автором Вальсу для симфонічного оркестру, Коліскової для скрипки і фортепіано, Концерту для фортепіано з оркестром (першого твору в цьому жанрі серед місцевих композиторів). Набули визнання публіки цикли ліричних шахтарських пісень С. Ратнера на тексти поетів Донбасу П. Безпощадного та М. Упеніка. Серед них: «Степ Донецький», «Синій птах», «День» П. Безпощадного, «Кохай мене», «Донбас, Донбас» М. Упеніка.

Слід зауважити, що, крім організації концертів, особливу увагу філармонія приділяла естетичному вихованню підростаючого покоління, роботі з дітьми й підлітками. Розвиток музично-просвітницької роботи в концертно-лекційному форматі дозволив охопити школярів, молодіжне середовище вищих і середніх навчальних закладів, а також трудових резервів. Симфонічні концерти-лекції для студентів проводилися за тематикою: творчість українських, сучасних композиторів, оперні уривки, сучасна пісня. Значна увага приділялася також музичному вихованню дітей. Із цією метою колектив провів тематичні концерти-лекції: «Що таке опера», «Балетна музика»,

«О. Пушкін у музиці», «Маленький П. Чайковський», а також вистави до новорічних свят.

Отже, Луганська обласна філармонія відіграла значну роль у становленні й розвитку культурно-мистецького життя регіону повоєнного періоду. Завдяки обласній філармонії луганчани та жителі міст почули численні твори російських, українських, зарубіжних і сучасних композиторів.

Гордістю філармонії став симфонічний оркестр, сформований у 1945 р. Співпраця оркестру з видатними диригентами та солістами сприяла творчому й професійному зростанню колективу.

Різноманітні форми концертної діяльності — симфонічні й камерні концерти, лекторії, декади класичної музики, літні вечори — сприяли долученню до музичної культури широкої слухацької аудиторії, а великий перелік класичних, естрадних, популярних програм задовольняв слухачів різні смаки слухачів. Філармонія дарувала й дарує слухачам радість, натхнення, прекрасну музику та гарний відпочинок.

Розглянута тема, окреслюючи лише початковий етап становлення культурного закладу, виявляє перспективу для подальших розвідок. Творчі біографії колективів, солістів, диригентів чекають на своїх дослідників.

Список літератури

1. Александрович А. Вечер вальсов Штрауса / А. Александрович // Ворошиловградская правда. — 1946. — 8 февр. — С. 8.
2. Афиша. Вечер балета // Ворошиловградская правда. — 1948. — 13 июля. — С. 4.
3. Васильев С. Два концерта / С. Васильев // Ворошиловградская правда. — 1948. — 3 нояб. — С. 4.
4. Васильев С. К открытию осеннее-зимнего сезона в филармонии / С. Васильев // Ворошиловградская правда. — 1950. — 20 окт. — С. 4.
5. Договор с филармонией [об аренде помещения оперного театра] // ГАЛО. Ф. Р — 917. Оп. 1. Д. 44. Л. 85.
6. Колишер Г. К концертам украинской музыки / Г. Колишер // Ворошиловградская правда. — 1949. — 21 июня. — С. 4.
7. Летний концертный сезон симфонического оркестра // Ворошиловградская правда. — 1946. — 27 апр. — С. 4.
8. Общая характеристика деятельности филармонии за 1949 г. // ГАЛО. Ф. 2660. Оп. 1. Д. 15. Л. 3.
9. Огнев О. Декада классической музыки. Анкета среди участников декады / О. Огнев // Ворошиловградская правда. — 1948. — 26 мая. — С. 8.
10. Огнев О. О концертах симфонического оркестра / О. Огнев // Ворошиловградская правда. — 1947. — 4 марта. — С. 8.
11. Открытие осеннее-зимнего сезона // Ворошиловградская правда. — 1946. — 2 нояб. — С. 8.
12. Открытие сезона. Концерт С. Рихтера // ГАЛО. Ф. 2660. Оп. 3. Д. 16. Л. 9.

13. Отчет о производственно-финансовой деятельности Ворошиловградской областной филармонии за 1950 г. // ГАЛО. Ф. Р — 2660. Оп. 1. Д. 24. Л. 1–3.
14. Первый концерт романтической музыки // Ворошиловградская правда. — 1946. — 9 апр. — С. 3.
15. План работы Ворошиловградской областной филармонии. Летний сезон 1949 г. // ГАЛО. Ф. 2660. Оп. 1. Д. 16. Л. 151.
16. Ратнер С. Новые работы симфонического оркестра / С. Ратнер // Ворошиловградская правда. — 1947. — 12 февр. — С. 4.
17. Савельев П. Концерты Михаила Александровича / П. Савельев // Ворошиловградская правда. — 1949. — 13 февр. — С. 8.
18. Скороход В. Декада классической музыки / В. Скороход // Ворошиловградская правда. — 1948. — 14 мая. — С. 3.
19. Скороход В. Открытие симфонического сезона в Ворошиловграде / В. Скороход // Ворошиловградская правда. — 1945. — 19 окт. — С. 4.

Надійшла до редколегії 13.12.2012 р..